

BALKAN VE TRAKYA COĞRAFYASINDA KÖKLÜ BİR HALK KÜLTÜRÜ VARLIĞI: GUSLARİLİK (HALK ŞAIRLİĞİ) VE PESNA (HALK EZGİSİ)

A ROOTED FOLK CULTURE AT THE BALKANS AND THRACE REGION: THE
PRACTICE OF *GUSLARI* (MINSTRELS) AND *PESNA* (FOLK TUNE)

Okan ALAY*

ÖZ: Sözlü anlatım, sözlü gelenek ve edebiyatı da kapsayan sözlü kültür, ait olduğu toplumun binlerce yıllık serüvenini özünde barındırmanın yanı sıra, yazılı kültüre de kaynaklık eder. Söz odağına şekillenen ve belli bir gelenek çerçevesinde ozan, halk şairleri, destan anlatıcıları gibi temsilcilerle kuşaktan kuşağa aktarılır. Birbirinden farklı coğrafyalarda ozan, âşık, şaman, kıssahan, halk şairi gibi adlarla anılan temsilcilerden biri de, Balkanlar ve Trakya'daki adıyla "guslari"lerdir. Anadolu sahasındaki âşıkların sazını andıran "gusle" adlı musiki aletiyle ezgili şiirler, anlatılar icra eden guslarilerle, âşıklar/saz şairleri arasında birtakım farklılıklar olsa da, ozanlık geleneğinin icrası yönüyle bazı benzerlikler olduğu da görülür. Guslariliğin karakteristik özellikleri, gelenek içindeki konumları, anlatı dünyası ve icra yönleri dikkate değer özellikler barındırır. Guslariliğin tarihsel geçmişinin yanı sıra özellikle Osmanlılar döneminde Türk-İslam kültür atmosferinin, âşıklık geleneğinin Balkan guslari-halk şairliğinde izler bıraktığı belirlenir. Guslariliğin yanında ayrıca bu çalışmanın bir diğer bölümünü oluşturan "pesna" halk ezgileri/şarkıları da ayrıca önem arz eder. Guslarilerin yanı sıra halk içinden amatör kişilerin söylediği pesnalar, şiir ve ezginin uyumu bakımından dikkat çeker. Pesnanın, Pomak ve Romanların yanı sıra Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan'da, Slav coğrafyasında şiir ve müziğin iç içe olduğu bir tür olarak sözlü gelenekteki yeri, işleyişi ve özellikleri yadsınamaz niteliktedir. Sonuç olarak; gerek guslarilik kurumu ve gerekse pesna söyleme geleneğinin, Trakya ve Balkanlar sahasında halk kültürünün önemli öğeleri olarak bünyelerinde pek çok kültürel değer taşıdığı ve ait oldukları toplumun kültürel belleğinin yansıması olduğu görülür.

Anahtar Kelimeler: Sözlü kültür, gelenek, guslari, pesna, Balkanlar, Trakya.

ABSTRACT: Oral culture including oral narrative/tradition and literature not only holds the adventure of thousands of years of the society it belongs intrinsically but also serves as a resource for the written culture. It is transferred from one generation to another through representatives such as bards, minstrels and saga tellers. One of the agents known by names such as "bard", "minstrel", "shaman", "kıssahan" (saga teller) is "guslari" as known at the Balkans and Thrace region. Although some differences are found between guslari, who perform melodious poems and narratives with the musical instrument called "gusle" of the minstrels in Anatolia and the minstrels, there are some similarities in terms of the performance of minstrel tradition. The characteristics of the practice of Guslaris embody remarkable features with their status in the tradition, their world of narration and performance aspect. It is noted that apart from the historical background of the practice of Guslari, the Turkish-Islamic cultural atmosphere and tradition of being minstrels left traces on the Guslari from the

* Dr. - Hacettepe Üniversitesi Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi /Ankara - okanalay@hacettepe.edu.tr

Balkans, especially in Ottoman period. In addition to the practice of Guslari, the “pesna” folk tunes/songs forming the other part of this study has an importance. In addition to the Guslaris, amateur people in the public said that the pesnas, the harmony of poetry and melody is remarkable. The status in oral tradition, functioning and properties of “pesna” as a variety combining poetry and music in Slavic region are undeniable not only for Pomaks and Romans but also in Bulgaria, Macedonia and Greece. As a result, it is observed that both the Guslari organisation and “pesna” telling tradition hold various cultural values as the significant elements of folk culture at the Thrace and the Balkans and seen as the reflection of the society they belong.

Keywords: Oral culture, tradition, guslari, pesna, Balkans, Thrace.

Giriş

İnsanlığın var olduğu her coğrafyada, yazılı kültür öncesinden günümüze değin süregelen köklü bir sözlü kültür birikimi vardır. Sözlü kültür bir yandan toplumdaki bireyler tarafından oluşturulurken, öbür yandan ait olduğu toplumun kültürel belleğine katkıda bulunarak geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bir bağlantı kurar.

Özünde barındırdığı sözlü gelenek birikimiyle toplumun tarihiyle koşut şekilde, belli değerler dizisiyle mitoloji ve destan döneminden yazılı döneme geçiş ve sonrasında günümüze değin seyrini/gelişimini sürdürür. Özellikle ozanlar/halk şairleri sayesinde toplum içinde cereyan eden bireysel, siyasal, sosyal ne kadar olay/olgu varsa onları şiir, destan ve ezgilerde görmek mümkündür. Öyle ki bu geleneğin ürünlerinde toplumun yakın ve uzak dönemine ait dönüm noktaları, olumlu ve olumsuz önemli olay ve olguları kaydeden bir arşiv gibi toplumun kültürel belleğini yansıttığı görülür.

Dünyanın pek çok yerinde, Uzakdoğu'dan Ortadoğu ve Avrupa içlerine, Afrika'dan Amerika'ya değin birbirinden farklı halk kültürleri çeşitli inanış, ritüel ve literatürler bağlamında ortaya çıkar. Söz konusu coğrafyalardan biri de Batı Asya'da Anadolu ve Doğu Avrupa'nın kesişme noktasında, iki kültürün etkileşim içinde olduğu Trakya ve Balkanlardır.

Balkanlar ve Trakya coğrafyasında birçok sözel değer, maddî ve manevî halk kültürü ögesi vardır. Ancak bu çalışmada zengin kültürel birikimin iki önemli unsuru söz konusu edilmektedir. Birincisi sözlü kültürün, halk şairliği geleneğinin bu coğrafyadaki köklü ve güçlü bir yansıması olan “guslari”liktir. Diğeri ise tıpkı guslarilik halk şairliği gibi Slav halklarda, özellikle de Pomak ve Makedonlarda şiir ve müziğin iç içe olduğu “pesna” halk ezgileri varlığıdır. Guslarilerin yanı sıra halk içinden amatör kadın veya erkeklerin söylediği pesnalar, şiir ve ezginin uyumu bakımından dikkat çeker. Söz konusu halk şairliği ve halk ezgisi Trakya'dan Bulgaristan, Yunanistan ve eski Yugoslavya coğrafyasına dek farklı halklarda kendi yerel değerlerine uygun olarak gelenekteki yerini alır.

Sözün/Şiirin Öznesi: Homeros'tan Guslariliğe

Sözlü kültürün var oluşunda doğal olarak “ses” ya da “sesli söz”ün (Ong, 2005) ayrı bir önemi vardır. Yazılı dönem öncesinde oluşan bu sözel birikimin itici gücü, dinamizmi “ses”tir. Özü itibariyle geçicidir, canlılığı anlıktır. Bir ozan, halk şairi veya destan anlatıcısı yazılı bir metinden yoksun şekilde sesin dinamik gücünden yararlanarak anlatısını bir nevi sözel metin olarak var eder. Bu bağlamda sesin tonu, ritmi, ahengi ve anlatının içeriği, tarzı bir bütünlük göstererek sözlü yaratıcılıkla dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılır.

Halk şairleri, destan anlatıcıları; mensubu oldukları toplumun kültürüyle ilintili olarak yazılı dönemin çok öncesinden itibaren ve hatta yazılı dönemde bile söz konusu epik ürünleri, hikâyeleri söz ve ezgi aracılığıyla icra eder. Bu anlamda Balkan coğrafyasındaki halk şairleri, mitolojik dönem ve Balkan sözlü geleneğinin yanı sıra Osmanlılar dönemiyle birlikte Türk-İslam kültür dairesine ait âşıklık geleneğinin etkisiyle birçok sözlü kültür değerini kendi retorik ve niteliğiyle toplumsal belleğe işlerler.

Sözgelimi eski Yunan kültürünün en önemli kültürel değerlerinden olan Homeros’çu destan, ilk haliyle sözlü kültürün bir ürünü olduğu için bir nitelik ve anlam değişikliği yaşamadan metin biçiminde korunamaz (Ong, 2005: 30). Yazıya geçmiş metinler halindeki *İlliada* ve *Odyseia*, dinsel bir etkinlik sırasında ezberden söylenen gerçek bir yorumun yazıya aktarımı değil, törenlerde söylenmek üzere yazılı bir metnin ortaya çıkarılabilmesi için halk şairlerinin yorumlardan oluşan bir kurgudur.

Parry ve Lord tarafından, Homeros ve Balkan öyküleri üzerine yapılan önemli bir çalışmada şu nokta vurgulanmaktadır: “*Sözü kullanan halk şairi, şarkılarını sözlü olarak ezberler, onları sözle besteler ve diğerlerine sözlü olarak aktarır*” (Akt. Goody, 2001: 37).

Goody ve Ong gibi önemli antropologlar Balkan sözlü geleneği ve Homeros halk şairleri konusunda Lord’un görüşleriyle paralel bir yaklaşımla halk şairlerinin ezber ve belleğe işleyiş sürecine dair şu saptamayı yaparlar (Goody, 2001: 37; Ong, 2005: 77-79). Halk şairi ise metin ya da metinsel bir çerçeveye ilgilenmez. Dinlemiş olduğu öykünün kendi öykü konu ve kalıp dağarcığına sinmesi, öyküyle yakınlık kurması için zaman gereklidir. Bu süreçte halk şairi şarkıyı anımsayıp tekrar söylerken şarkının dize ölçüsünü öbür şairin anlatı biçiminden, okuryazar kültürü anlamında ezberlemez, çünkü dinlemiş olduğu şarkıyı kendi diline, anlatım tarzına aktarmak için derince düşünürken, şarkının ilk şekli bir daha geri gelmemek üzere yok olmuştur. Artık şairin belleğinde biçim ve içerik bağlamında, onun yeteneğinin yansıması olan hikâyeler-şarkılar,

konu dağarcığı ve kalıp hazinesine göre dilden sözlü bir icra ile aktarılarak yaşatılır.

Halk hikâyeleri-masallar konusunda özellikle Fransız halk hikâyelerini yanı sıra İngiliz ve Alman anlatıları üzerinde çalışan Robert Darnton, Kelt halk şairleri gibi guslarilerin de sözlü kültürde etkin olduğunu belirtir (Darnton, 1984: 19-20). Yugoslavya coğrafyasında *İlyada* kadar uzun halk destanları guslariler tarafından kuşaktan kuşağı aktarılırken, okuryazar olmayan köylüler bu şairler aracılığıyla destan ve halk hikâyelerini kültürel belleklerinde koruyup yaşatırlar.

Güney ve Kuzey Slavları arasında destancıların destanlarını icra ederken kendilerine eşlik eden ve sadece bu amaçla kullanılan “gusle” adlı musiki aletidir. Guslari ise gusle ile ezgili şiirler, anlatılar icra eden kişidir, halk şairidir (Lord, 1985). Gusle; “*bir veya iki at kılından yapılmış tele sahiptir.*” (Murko, 1990: 11).

Albert Lord; “Orta Asya ve Balkan Destanları”nda (1985) Balkan Destanları ile Orta Asya Türk destanları arasındaki tematik benzerliklere değinir. Her iki coğrafi alanın destanlarının, ezgili şiir örneklerinin ortak özellikleri olduğunu, salt Sırp, Hırvat, Bulgar sözlü anlatı geleneğinin, Homer şiirlerinin değil, yanı sıra kavimler göçü döneminde Hunların Orta Asya sözlü geleneğini Slav coğrafyasına taşıyarak etkilediğı düşünülür. Ayrıca Osmanlılar aracılığıyla Türk-İslam kültür atmosferinin, âşıklık geleneğinin Balkan guslarilerinde izler bıraktığı dile getirilir.

Yukarıda da değinildiğı üzere Balkan coğrafyasında, özellikle eski adıyla Yugoslavya olan sahada 20. yüzyılın başlarındaki derleme ve incelemeleriyle dikkat çeken Amerikalı halk bilimciler Milman Parry ve Albert Lord “*Sözlü Kompozisyon Teorisi*”ni ileri sürer. Bu çalışmalarında sözlü anlatı ürünlerine, halk şairliği ve ezgili söyleme geleneğine ağırlıklı olarak Sırp ve Hırvat ekseninde değinilirken Boşnaklar ve diğeri Türk ve Müslümanlara yüzeysel olarak değindiğı görülür (Çobanoğlu, 1998b).

Bu konuda çalışmaları olan halk bilimci Özkul Çobanoğlu ozan-baksı Türk kültürel katmanının üzerine Osmanlı Türkleriyle birlikte Anadolu üzerinden Balkanlara ve Orta Avrupa’ya yayıldığını söyler. “Tekke-Tasavvuf Tarzı” ile “ordu şairlerinin” ve özellikle de, 16. yüzyıldan itibaren bir Türk ve Müslüman kurumu olarak ortaya çıkan “kahvehanelerin” guslariiliğinin ve özellikle de Boşnak âşık tarzı edebiyat geleneğinin şekillenmesinde yadsınamaz olduğunu belirtir. Ayrıca Boşnaklar başta olmak üzere Balkan coğrafyasında ayrıca destan geleneğı ve epik şiir birikiminde de Türk-Müslüman kültürünün etkili olduğu görülür. Bu konuda Lord’un; “Orta Asya ve Balkan Destanları” (1985) çalışması, Balkan Destanları ile Orta Asya Türk destanları arasındaki tematik benzerliklere değinir ve Slav destan gelenekleri ile Türk destan gelenekleri arasındaki yapısal ve işlevsel benzerlik veya ortaklıkları vurgular. Orta Asya Türk Destanlarından “Manas”, “Dede Korkut Kitabı”, “Köroğlu” gibi Türk

destanlarının etkisi; doru at “dorat”, “alat”, “kırat” gibi yüzlerce Türkçe terim ve isimler, epizotlar ve “Duliç İbrahim’in Esir Edilmesi Destanı” ile Köroğlu Destanı arasındaki benzerliklerin başında gelen “kırat”ın kanatlarının büyümesi için karanlık bir ahırda yetiştirilmesine dair motif (Lord, 1985) bunlardan bazılarıdır (Çobanoğlu, 1998a: 11-12).

Her iki âşık tarzı geleneğin icra esnasında âşıkların anlatma tavırları bakımından da benzerlikler taşıdığı Boşnak Âşıkların da, Anadolu âşıklar gibi “Destanlar âşıklar tarafından her yarım veya bir saatte bir ara verilerek...” (Murko 1990: 14) anlatıldığı görülmektedir.

Bir başka araştırmacı Dursun Yıldırım, Türk sözlü şiirinin Orta Asya’dan Rumeli-Balkanlara dek yayılışını söz konusu ettiği çalışmasında Albert Lord’un 1960 yılında yayınladığı *“The Singer of Tales”* adlı çalışmasına değinerek eleştiride bulunur. Lord’un çalışmasında, “Yugoslav Şiir Sanatı” , “Sırp” veya “Hırvat” epik destanları terimlerini kullanmasına rağmen, Müslüman Türk ve Boşnak sözlü şiir kültürüne pek değinmediğini, gözden kaçırdığını vurgular (Yıldırım, 1986: 441-458).

Balkan sahasına dair bir başka önemli sosyal bilimci olan John Miles Foley çalışmalarında, Balkanlarda özellikle Slav coğrafyasında Milman Parry ve Albert Lord’un 1933- 1935 yıllarında Sırp ve Hırvat guslariyelerden destanlar derleyerek onların Homer şiirleriyle olan ilintisini irdeler. Bu bağlamda söz konusu destanların gittikçe kısaldıklarını, ayrıca stil ve üslup bakımından Homer’in destanları ile mukayese edilemeyecek durumda olduğunu, fakat derledikleri 1500 destan metninin büyük bir çoğunluğunu Müslüman Boşnak “guslari”lerden derlerler (Foley, 1988: 32).

Çekoslavakya Prag Üniversitesi, Slav çalışmaları ve halkbilimi Profesörü Matiya Murko destancı olarak tanımladığı halk şairlerinin; *tamburika* veya *gusle* ile ezgili şiirler söylediklerini belirterek sözlü icra geleneklerine dair şu bilgileri aktarır: Osmanlılar döneminde Balkanlarda guslari, halk şairlerinin Türk kahvelerinde genellikle kışın özellikle de Ramazan ayında sanatlarını icra ederler. Halk şairlerinin bir kısmı Hıristiyan olsa da çoğunlukla Müslüman olup âşık fasıllarını, toplanma ve icra biçimlerinin kahramanlık, aşk, özlem, yurt gibi birçok konuya dair olduğunu ifade eder (Murko, 1990: 12-18). Söz konusu ettiği fasıllar, dinletiler tıpkı Anadolu sahası âşıklık geleneğini andırır.

Guslariyeğin adını aldığı çalgı aleti “gusle” ile tambur arasındaki fark ve icra esnasındaki rollerine dair Çobanoğlu şöyle bir saptamada bulunur:

“Bu bağlamda bir de ‘gusle’ ile ancak oturarak destan icra edilirken ‘tanbur’ ile ayakta da destan icra edebilir olma özelliği düşünüldüğünde tanburun kahvehanelerdeki icralar esnasında gusleye nazaran daha işlevsel olduğu aşikârdır. Aynı şekilde bir veya iki gibi az sayıda kıl tele sahip gusle ile daha çok sayıda madeni tele ve tahta gövdeye sahip tanburanın çıkabildikleri oktavlar düşünüldüğünde İkincisinin profesyonellik ve kahvehane

bağlamında icra bakımından daha üstün olduğu ortaya çıkmaktadır. Kısaca, tanbur ile gusle arasındaki bu teknik özellikler bize icra bağlamlarını ve icra edilen geleneklerin mecralarını aydınlatmada da ip uçları verecek mahiyettedir.” (Çobanoğlu, 1998a: 19).

Boşnak âşıklar tarafından kullanılmakta olan enstrüman ise yine bir Türk sazı olan tambura ve Arnavutların kullandığı çifttelli'dir. Yunanlıların kullandığı ise "ikitelliden muharref "kitellis"tir. Bu enstrümanların Balkanlara geçişi ise Osmanlı Türklerinin veya Balkanlardaki ikinci Türk kültürel katmanının ürünü olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Boşnaklar başta olmak üzere Slav coğrafyasında ayrıca "balgama", "saz", "tambur tel", "saz teli" gibi aksamlar da Türkçe kelimelerle karşılanması Türk saz şiiri ve âşıklık geleneğinin Balkanlardaki yansımaları örneklenmektedir (Çobanoğlu, 1998a: 18-20).

Hülasa, Balkan coğrafyasının kadim bir geleneği olarak guslarilik, dünyanın pek çok bölgesindeki toplumların kültürlerine koşut olarak şekillenen sözlü gelenekler gibi, bu coğrafyada da kendine özgü özellikleri olmakla birlikte iletişim içinde olduğu toplum ve kültürlerin etkisiyle önemli bir ozanlık geleneği olarak varlık göstermiştir. Söz konusu coğrafyadaki toplumların sözlü kültüründe önemli bir zenginlik olarak yerini almıştır.

Sesin/Şiirin Ezgisi: Dilden Tele, "Pesna"

Sözlü kültür odağında, sözlü anlatım geleneği çoğunlukla söz/sesle birlikte ezgiyle de yoğrulmuş şiir ve müzikle iç içe bir yapıda arz etmektedir. Bu noktada "folk" ya da "halk" müziği belli bir teritorya ve kültür bağlamında geçmişin köklü değerleri olduğu gibi, modern dünyada toplumsal ve kültürel belleğin yeniden canlandırılması yönüyle ayrıca önem kazanmaktadır. Ulusal bilinç oluşturmak için geleneksel müzikler, sözlü-anonim ezgiler derlenerek kimi zaman olduğu gibi, kimi zaman da yeni düzenlemelerle modern-popüler müziğin yanında ayrıca varlık bulabilmektedir.

Jan Assmann bu konuda; hatırlama, ulusal bilinç ve politik kimlik süreciyle ilintili olarak; belleğin salt birey ve toplum için geçmişin yansımaları ve sonrasında kurgulanması olmadığını, aynı zamanda şimdi ve geleceğin deneyimlerini de organize edebilme gücüne de sahip olduğunu belirtir (Assman, 2001: 46). Doğal olarak kadim tarihin pek çok kültürel değeri değişen dünya koşullarında yansıtma, hatırlama, ya da düzenleme ve yeniden inşa aracılığıyla varlık bulması / varlığını sürdürmesi olanağı sağlanır.

Bu bilgiler doğrultusunda Balkan coğrafyasında halk müziği ve halk şiirinin kadim bir ürün olarak, Pomak toplumu başta olmak üzere birçok Balkan halk kültüründe söylenegelen "pesna"lar ayrıca dikkat çeker. Balkan halk kültürü dairesinde gusları veya halk şairi adı verilen özel temsilciler

başta olmak üzere birçok kişi pesnaları icra eder. Bu ezgili söyleme geleneği birçok Slav halklarda görülse de özellikle Pomak halk kültürünün güçlü olduğu sahalarda özgün biçimlerini önemli oranda koruyarak varlık göstermesi ve bir yandan da değişim-dönüşümlerle birlikte günümüz koşullarında yeni bir biçim-içerik ve anlatımla üretilmeye çalışılması yönüyle ayrı bir önem arz eder.

Pesna ezgileri adeta Pomaklarla özdeşleştiği için öncelikle Pomaklara dair bilgimiz onların önemi ve niteliği hususunda bize yardımcı olacaktır.

Balkanlar coğrafyasında Boşnak, Hırvat, Sırp, Bulgar, Yunanlılar gibi kadim bir halk da Pomaklardır. Pomaklar bu bağlamda Balkanlarda Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan'ın yanı sıra Türkiye'de Trakya [Edirne ve Kırklareli'nde yoğun olarak] başta olmak üzere yanı sıra Bursa, Eskişehir, İzmir, Manisa gibi illerde yaşamaktadır (Gençkal-Beşiroğlu, 2014: 835).

Pomakların Türkiye'ye gelişi 1878 (eski takvime göre 1293 ve bu yüzden Türkiye'de genelde "93 macırı" adlandırması da yapılmaktadır) yılı Osmanlı-Rus savaşından sonra ve izleyen yıllarda yaşanan göçlerle yoğunluk kazanmıştır (Özcan, 2013: 50).

En yaygın tanıma göre, "Pomak" kelimesi, Slavca "pomagam (yardım etmek)" fiilinden gelmekte ve "yardımcı" (pomagaci) gibi bir anlama gelmektedir (Özcan, 2013: 10). Pomak adının yanı sıra, Makedonya'da Torbeş ve Kosova'da Gorali isimleri de kullanılır (Özcan, 2013: 74).

Pomaklar en genel tanımıyla, Pomakça dilini konuşan, Slav kökenli olan ve Balkanların beş ülkesine (Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye, Makedonya, Arnavutluk) yayılmış, çoğunlukla İslam'ı kabul etmiş, Müslüman olmayanları ise Ortodoks Hıristiyan olan bir halktır. Balkan tarihinin karmaşasının bir mirası olarak, Pomakların kesin ve uzlaşılan bir köken tespitinde her ne kadar farklı görüşler savunulsa da kahir ekseriyetle Slav kökenli olduklarına dair bir fikir birliği vardır (Özcan, 2013: 9-10).

Pomakçanın gramer yapısı, eril-dişil kelimelerin varlığı, söz dizimi yönüyle Slav dil ailesine mensup olduğu bilinmesine rağmen buldukları ülkedeki sosyokültürel konumları ve o ülkelerin devlet politikaları ve genel geçer yaklaşımları doğrultusunda Türkiye'de Türk kökenli, Yunanistan'da Trak soylu Yunanlı, Bulgaristan'da ise Bulgar milletinin parçası olarak görülen bir halktır. Bu noktada Slav kökenli oldukları ve Osmanlı döneminde önemli bir kısmının Müslüman olduğu görüşü daha çok kabul görse de (Rodushev, 2008: 418) Kuman Türklerinin Makedonya, Rodoplar başta olmak üzere Balkanlardaki torunları-ardılları olduğu (Memişoğlu, 2005: 14) da ileri sürülmektedir.

"Hey Pomak,

İşte dünya, işte sen, işte toprak

Beş ayrı ülkenin rüzgârlı dallarında

Savrulup duruyorsun yaprak yaprak.” (Özcan, 2013: 16).

Pomaklar yukarıdaki Türkçe pesna örneğinde görüldüğü üzere ister Türkiye’de, ister diğer Balkan ülkelerinde olsun varlık mücadelesi vermektedir. Ulus devletler içinde kaybolmaya direnerek kültürel değerlerini korumaya, mikro bir alanda da olsa özgün varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede Pomak halk kültürünün ve sözlü geleneğin önemli bir unsuru olan, şiir ve ezginin iç içe olduğu halk şiiri/müziği türü olan “pesna”lar bu kültürel varlığın önemli bir unsuru ayrıca dikkat çekmektedir.

Pesna, Slav dilindeki pesen, pesnya’dan gelmektedir ve şarkı anlamını taşımaktadır. Sıklıkla solo, bazen tanbura (üç telli, mandoline benzer bir alet) ile söylenmektedir. Epik karakterlidir. 8, 10, 12, 14 ve daha fazlasını içeren beyitten ve çeşitleme prensibine dayanarak söylenen müzikal bir eserdir. Konuları da sıklıkla aşk ve ölüm, delikanlı sevdası, kara sevda olarak geçmektedir (Gençkal-Beşiroğlu, 2014: 837).

Pesnaların belirgin özelliğinin; ağır, nameli, sakin, yoğun işlemleri olan (melizmatik) bir yapıya sahip olduğunu belirten Gençkal ve Beşiroğlu Türkiye ve Bulgaristan’daki Pomaklarda pesna geleneğine dair saptamada bulunur: Türkiye’de Biga Yarımadası’ndaki köylerde pesna örnekleri neredeyse sadece yaşlı erkekler tarafından söylendiği tespit edilmiştir. Çoğunlukla çift arasında geçen bir atışma niteliğini taşıyan pesnalar sıklıkla hasat zamanının sonunda, kahvehanelerde icra edilir. Öte yandan geleneğin daha güçlü yaşatıldığı Bulgaristan’daki Ribново köyündeki Pomakların düğün törenlerinde ise pesna icrası ve onunla ilintili uygulamalar daha zengin bir içeriğe ve uygulamalara sahiptir. Ayrıca düğünlerde seremonisinde ise pesna daha yaşlıca bayanlar tarafından gelin süslenirken söylenmektedir. Bu pesnalarda gelinin biraz sonra artık evli olacağı anlatılır. Özellikle gelin süslemesi esnasında pesnalar söylenir (Gençkal-Beşiroğlu, 2014: 839-840).

Pesnalar, Türk halk şiirindeki koşmaların biçim ve içerik özelliklerini andırırken bir yandan da ezgili oluşlarıyla da halk şiiri-halk müziği ilişkisinin başka bir kültür ve sahadaki somut göstergesidir. Öte yandan özellikle tıpkı Müslüman Pomaklar gibi Balkanların önemli diğer Müslüman halklarından olan Boşnak halk şiirinde de Anadolu âşıklık geleneğinin “güzelleme” ve “methiye” gibi lirik koşma türlerine tekabül ettiğini düşündüren; “sevda linka”, “akşamluk”, “gülistan”, “şadırvan” ve “aşıkluk” gibi şiir/ezgi türleri önemli bir yere sahiptir (Gakoviç, 1998).

Pesnalar başta olmak üzere şiir ve ezginin, biçim ve içeriğinin, kültür ve yaşamın iç içe olduğu sözlü geleneğin etkin türleri, söz konusu coğrafyadaki toplumların köklü ve canlı bir yansıması olarak varlığını

sürdürür. Balkan halk kültürü dairesinde guslari veya halk şairi adı verilen özel temsilciler başta olmak üzere halkın içinden sıradan kimselerin, yaşlı kadın ve erkeklerin, gençlerin enstrümanla veya çıplak sesle icra ettiği pesnalar; Pomak halkı özelinde değerlendirildiğinde halk şiiri ve müziğiyle, guslarılık-halk şairliğinin birbirini etkileyen ve destekleyen öğeler olduğunu somutlaştırması yönüyle ayrıca dikkate değerdir.

Sonuç

Söz odağına şekillenerek belli bir gelenek çerçevesinde gelişen sözlü kültür, Balkanlar ve Trakya coğrafyasında da köklü bir geçmişe sahiptir. Kendine özgü niteliklerin yanında kültürel etkileşimin izleriyle yoğrulan bu sözlü kültür, söz konusu coğrafyada “guslari” adı verilen halk şairleri ve “pesna” olarak bilinen şiir-ezgi türü başta olmak üzere birçok anlatı, destan ve şiir örneğiyle önemli bir yere sahiptir.

Bakanlarda özellikle Slav toplumlar başta olmak üzere önemli bir sahada destancıların/halk şairlerinin, destanlarını/anlatılarını icra ederken kendilerine eşlik eden, bir veya iki at kılından yapılmış “gusle” adlı telli bir müzik aletiyle ezgili şiirler söyleyen, adını da bu çalgıdan alan halk şairidir. “Guslari” adındaki bu halk şairleri, tıpkı âşıklık geleneği gibi kendi kültürel geçmişiyle uyumlu olarak antik Yunan dönemi Homeros şiir geleneği ve Slav sözlü geleneğinden esinle kendine özgü bir guslari geleneğine sahiptir. Ancak özellikle Osmanlılar döneminde ayrıca Türk âşıklık geleneğinden de önemli ölçüde etkisinde kaldığı; Türk destan geleneği ve epik şiirinin yansımaları, halk şairlerinin icra biçimleri, kahvehane fasılları ve bazı söz ve deyiş formlarının, bunun somut örnekleri olduğu tespit edilir.

Pesna, Slav dilindeki pesen, pesnya’dan gelmektedir ve şarkı anlamını taşır. Sıklıkla solo, bazen tanbura (üç telli, mandoline benzer bir alet) ile söylenir. Pomak halk kültürünün ve sözlü geleneğin önemli bir unsuru olarak şiir ve ezginin iç içe oluşuyla halk şiiri ve halk müziğinin bir türüdür. Pesna sözlü geleneğe ait bir üründür, yazım türüne ait bir form değildir. Kültürel birikimin sözlü aktarımı yoluyla geçmişten günümüze ulaşırken ait olduğu toplumun inanç ve ritüelleriyle de paralellik gösterir. Başta guslari ve diğer halk şairleri, anlatıcı/aktarıcıların hikâye etme becerisi ve yorumlama yeteneği aracılığıyla öznel bir bellekten süzülerek toplumsal belleğin oluşumuna katkı sağladığı görülür. Balkan coğrafyası sözlü geleneğinin etkin, köklü ve canlı bir yansıması olarak varlığını sürdürür.

KAYNAKÇA

- ASSMAN, Jan (2001). *Kültürel Bellek-Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik-*. (Çev.: Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (1998a). “Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Boşnak Âşık (Guslari) Tarzı Şiir Geleneği Arasında Ortaklıklar Üzerine Tespitler”. *Milli Folklor*, S. 39, s. 8-24.

- ÇOBANOĞLU, Özkul (1998b). "Sözlü Kompozisyon Teorisi ve Günümüz Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri". *Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*, (Ed.: Metin Özaslan ve Özkul Çobanoğlu), Ankara.
- DARNTON, Robert (1984). *The Great Cat Massacre and Other Episod in French Cultural History*. New York: Basic Books.
- FOLEY, John Miles (1988). *The Theory of Oral Composition History and Methodology*. Bloomington: Indiana University Press.
- GAKOVIÇ, Sanya (1998). "Çağdaş Boşnak Edebiyatı ve Türk Dünyası". *Birinci Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu*,3-6 Mart, Gazimagosa.
- GENÇKAL, Berkant - BEŞİROĞLU, Ş. Şehvar (2014). "Pomaklar ve Pesna Geleneğindeki Pentatonizm". *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 33, s. 835-854.
- GOODY, Jack (2001). *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*. (Çev.: K. Değirmenci), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- LORD, Albert (1985). "Central Asiatic and Balkan Epic". *Fragen der mongolischen Heldendichtung. IV. Asiasitische Forschungen*,101, Wiesbaden, (Ed.: W. Heissing), yeni basımı, Epic Singers and Oral Tradition. A. Lord, New York: Ithaca. 1991, s. 211-244. (Türkçe tercümesi, Metin Ekici "Orta-Asya ve Balkan Destanları Arasındaki İlişkiler". *Türk Kültüründe Nevruz*, (Hzl.: Sadık K. Tural] Ankara. AKM Yay. 1995, s. 273-308.).
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin (2005). *Balkanlarda Pomak Türkleri*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- MURKO, Matija (1990) [1929]. "The Singers and Their Epic Songs.", *Oral-Formulaic Theory*. (Ed.: J. M. Foles.), New York: Garland Publishing. s. 3-30.
- ONG, Walter J. (2005). *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözün Teknolojileşmesi*. (Çev.: S. P. Banon), İstanbul: Metis Yayınları.
- ÖZCAN, Seren (2013). *Pomak Kimliği*. Edirne: Ceren Yayıncılık.
- RADUSHEV, Evgeni R. (2008). *Pomaklar: XV. yy.'dan 1730'a kadar Mesta Nehrinin Ovası ve Batı Rodoplarda Hıristiyanlık ve İslam*, Sofya. (Bulgarcadan çeviri için yararlanılan kaynak: Berkant Gençkal-Ş. Şehvar Beşiroğlu; "Pomaklar ve Pena Geleneğindeki Pentatonizm". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 33, s. 835-854)
- YILDIRIM, Dursun (1986). "Orta Asya Bozkırlarından Urumuneli'ne: Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine". *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, s. 441-458.